

ІСТОРІЯ КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЙ ТА ЗІБРАНЬ

УДК 093:27-785.5(477.82)"16-17":02(093)

*І. О. Ціборовська-Римарович,
кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

СТАРОДРУКИ БІБЛІОТЕК ОСЕРЕДКІВ ТОВАРИСТВА ІСУСА, ЩО ДІЯЛИ НА ТЕРЕНАХ ЛУЦЬКОЇ ДІЄЦЕЗІЇ У XVII–XVIII СТ., У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОЇ ДОЛІ, ШЛЯХИ НАДХОДЖЕННЯ, ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ

Присвячено історії бібліотек чотирьох осередків Товариства Ісуса, які функціонували на теренах Луцької дієцезії: Луцького, Берестейського, Острозького та Кременецького єзуїтських колегіумів. На документальній основі висвітлено головні моменти та особливості історичної долі названих книгозбірень, подано історико-книгознавчу та джерелознавчу характеристику їхніх бібліотечних фондів.

Ключові слова: Товариство Ісуса, бібліотека Берестейського єзуїтського колегіуму, бібліотека Кременецького єзуїтського колегіуму, бібліотека Луцького єзуїтського колегіуму, бібліотека Острозького єзуїтського колегіуму, Луцька дієцезія, історичне бібліотекознавство.

Стародруковані видання, які зберігаються у фондах сучасних бібліотек, є цінним джерелом для наукових досліджень у багатьох галузях як історичної науки, в тому числі історії культури, історії церкви, історичного бібліотекознавства і книгознавства, так і міждисциплінарних студій. Нові відомості про давні бібліотеки монастирів, церков, духовних навчальних закладів доповнюють і розширюють знання про їхню історію, шляхи комплектування, зміст фондів і, таким чином, більш рельєфно висвітлюють роль і функції названих інституцій в історичному процесі.

Орден Товариства Ісуса відіграв вагомий роль в історії європейських держав у XVI–XVIII ст. Єзуїтські колегіуми складають важливу сторінку в історії європейської освіти. Помітний слід залишили вони в історії

культури і освіти України¹. Неможливими були існування і продуктивна діяльність монастиря та його навчального підрозділу без наявності в його стінах бібліотеки. Книжковий фонд бібліотеки віддзеркалює сфери монастирської діяльності, проходження навчального процесу, рівень його організації, зв'язки навчального закладу з культурними і науковими колами суспільства. Бібліотечні примірники потенційно несуть інформацію про людей, які користувалися книжками, створювали їх і зберігали. Фонди давніх бібліотек оповідають про долю наукових і літературних творів, висвітлюють їхню значимість і плінну славу. В нашому конкретному випадку бібліотечні фонди подають інформацію про розповсюдження творів письменників-єзуїтів та продукції єзуїтських друкарень на етнічних українських землях, їхнє використання в місіонерській діяльності членами Товариства Ісуса в Україні. Зібраний матеріал несе нову інформацію, яка буде корисною для висвітлення історії Ордену єзуїтів та його діяльності на освітянській ниві.

У книжкових фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) зберігаються стародруки з бібліотек різних осередків Ордену єзуїтів, які функціонували на етнічних українських землях. Вони представлені нині в різній кількості і різній формі зберігання: як історично сформовані окремі структурні одиниці фонду, як групи книжок у складі бібліотек інших інституцій та як поодинокі примірники тієї чи іншої книгозбірні, вкраплені у фонди книжкових колекцій. Далеко не завжди можна документально прослідкувати їхній шлях до НБУВ, особливо це стосується окремих примірників, а не значних груп книжок. Серед стародруків єзуїтських бібліотек нині у фондах НБУВ зберігаються у вигляді історичних книжкових колекцій книгозбірні двох єзуїтських колегіумів, які функціонували на Волині в XVII–XVIII ст. – це бібліотеки Острозького та Кременецького колегіумів. Книжкові зібрання цих бібліотек не стали об'єктом самостійних історико-книгознавчих досліджень, які б послідовно висвітлювали їхню історію, містили у собі книгознавчий та джерелознавчий аналіз складу і змісту фондів, їхній

¹ Яковенко Н. Нариси історії середньовічної та ранньомодерної України. / Н. Яковенко – Вид. 2-е, перероб. та розшир. – К.: Критика, 2005. – С. 294–296; Яковенко Н. Латинське шкільництво і шкільний гуманізм в Україні кінця 16 – середини 17 ст. // Київська старовина. – 1997. – № 1–2. – С. 11–17; Серяков С. Єзуїтське шкільництво в Україні: кількісні показники та структурний розвиток (кінець 40-х – середина 90-х років 17 ст.) // Український історичний збірник. – К., 2002. – С. 126–150; Серяков С. Події першого року Хмельниччини та єзуїтське шкільництво в Україні // Наук. записки Національного університету «Острозька Академія». Серія «Історичні науки». – Острог, 2003. – Вип. 3. – С. 29–33; Кіку В. А. Єзуїтські школи // Енциклопедія історії України. – К., 2005. – С. 114–115.

порівняльний аналіз, спробу бібліографічної реконструкції². Мета нашої публікації – на документальній основі висвітлити історію книгозбірень чотирьох єзуїтських колегіумів у контексті історії цих орденських осередків, які функціонували на теренах Луцької дієцезії, простежити шляхи надходження їхніх фондів до НБУВ та охарактеризувати значення цих зібрань як історико-культурних пам'яток.

Масив книжок з бібліотеки Берестейського єзуїтського колегіуму зберігається в складі фонду бібліотеки Університету св. Володимира, у її структурній частині під умовною назвою «Роки» (понад 358 од. зб.), незначна група стародруків із бібліотеки Луцького єзуїтського колегіуму – 31 назва – нині розпорошені також у фонді бібліотеки Університету св. Володимира та колекції «Бібліотека волинських шляхтичів Мікошевських герба Домброва», що зберігаються у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій (далі – ВІК) і колекціях відділу стародруків та рідкісних видань (далі – ВСПВ) НБУВ. Окремі примірники з бібліотеки Ярославського єзуїтського колегіуму історично увійшли до книгозбірні Кременецького єзуїтського колегіуму, вочевидь як дар молодшій установі або шляхом обміну дублетних примірників. Найвірогідніше, що подібними шляхами до Кременця надійшли і стародруки з бібліотек Острозького, Львівського та Луцького єзуїтських колегіумів. Виявлено два стародруки з написами на титульних аркушах, які підтверджують нашу думку про їхнє надходження до Кременецького колегіуму. На примірнику видання твору польського єзуїта Миколая Ціховського (Cichowski, Cichovius (1594–1669) [14, 99] «Credo ariano-gum...») (Краків, 1649; НБУВ, ВІК, S.J. 529) міститься запис латинською мовою: «Ex dono Collegio Leopold[iensis] Societatis Jesu / Residentiae Cremenecensis Societatis Jesu» («З дару від Львівського єзуїтського колегіуму Кременецькій резиденції Товариства Ісуса»). На примірнику видання твору Томи Аквінського «De Beatissimae Virginis Deiparae Immaculata conceptione sententiae» (Познань, 1651; НБУВ, ВІК, S.J. 550) міститься схожий за змістом до наведеного вище запис латинською мовою: «Inscriptus Cathalogo libr[orum] Collegii Leop[oliensis] Societatis Jesu 1670. / Residentiae Cremenecensis Societatis Jesu ex dono Collegii Leopold[iensis]» («Записано до каталогу книжок Львівського колегіуму Товариства Ісуса. Кременецької резиденції Товариства Ісуса, подарована Львівським колегіумом»). Виявлено один стародрук з книгозбірні Тернопільського єзуїтського колегіуму, який міг

²Публікація Т.Є. Мяскової «Бібліотека острозького єзуїтського колегіуму: історія виникнення, функціонування та сучасний стан» (Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип. 11. – К., 2007. – С. 122–135) висвітлює долю колегіумної бібліотеки в широкому контексті історії роду князів Острозьких та історії бібліотеки Волинської духовної православної семінарії.

потрапити в складі бібліотеки місцевих отців василіян, до яких перейшло приміщення і майно скасованого єзуїтського монастиря.

Приналежність бібліотек до одного типу навчальних закладів, які «народилися» в одному римо-католицькому ордені – Товаристві Ісуса, перебування колегіумів на одній етнічній території – етнічних українських землях, спільність мети, яку переслідував Орден у своїй діяльності, – все це обумовлювало подібність тематичного складу фондів, подібність шляхів комплектування, на певному етапі історії – взаємозв'язок бібліотек, який проявлявся в передачі книжок більш давніми осередками Ордену молодшим колегіумам для комплектації книжкових зібрань, і, насамкінець, практично одночасне припинення діяльності в зв'язку з касацією Ордену єзуїтів у 1773 р. При цьому кожна з названих бібліотек мала свої характерні риси, пов'язані з часом виникнення колегіумів та рівнем навчання в них, колом донаторів і меценатів, нюансами в історичних долях книгозбірень після закриття колегіумів.

Чотири названі єзуїтські колегіуми розміщувалися на теренах Луцької дієцезії, і луцькі єпископи мали відношення до фундування багатьох орденських осередків в її кордонах. З розвитком адміністративно-територіального устрою Ордену єзуїтів названі осередки входили до Польської, а згодом до Малопольської та Великопольської провінцій Ордену. 1574 р. генерал Товариства Ісуса Е. Меркуріан виділив з Австрійської провінції осередки Товариства Ісуса на теренах Польського королівства і створив Польську провінцію. 1608 р. Польську провінцію було поділено на Польську і Литовську. Осередки Ордену єзуїтів на етнічних українських землях залишилися в складі Польської провінції. 1755 р. Польську провінцію було поділено на Великопольську та Малопольську провінції. Три з названих колегіумів відносилися до Малопольської провінції Ордену, а Берестейський колегіум – до Великопольської. Доля книгозбірень були нерозривно пов'язані з долями орденських осередків [14, 540–541].

Найдавнішим з названих колегіумів був Луцький єзуїтський колегіум. У 1604–1608 рр. у Луцьку отцями єзуїтами був заснований Місіонерський дім. А від 1608 р. і до 1773 р. діяв колегіум. Його фундаторами вважаються луцький єпископ Марцін Шишковський (єпископську кафедру обіймав у 1604–1607 рр.) і його наступник Павло III Волицький (єпископську кафедру обіймав у 1698–1616 рр.) [14, 393; 15, 785]. Це був перший єзуїтський колегіум на Волині. Одними з перших жертводавців Колегіуму були навернуті в католицизм отцями єзуїтами конвертити – представники українських князівських родів Вишневецьких, Чорторійських і Святополків-Четвертинських. Після відкриття Колегіуму кілька років у ньому діяли тільки нижчі, граматичні, класи. З 1614 р. почали діяти

«гуманістичні» класи – поетки та риторики. В тому ж році при Колегіумі було відкрито клас церковнослов'янської мови «Slavonae linguae». Згодом, у різні періоди діяльності при наявності відповідних професорів у штаті Колегіуму функціонували вищі класи: філософії і теології. В 1630 р. при Колегіумі на його кошти було відкрито аптеку.

Під час Національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. книгозбірня Колегіуму була вивезена єзуїтами до Торуня. Там у 1656 р. вона разом з бібліотекою торунських єзуїтів була пограбована радником шведського короля Карла X Густава Шерингом Розенганом (Schering Rosenhane). Через брак документального матеріалу залишається невідомим, чи залишилися якісь книжки в Луцьку після вивезення колегіумної бібліотеки і якщо залишилися, то скільки. Доля вивезеного фонду теж вкрита серпанком невідомості. Вірогідно шукати сліди колегіумної книгозбірні в бібліотеках Швеції. Априорі після втрати бібліотечного фонду Луцький колегіум сформував нову книгозбірню.

Упродовж свого існування книгозбірня луцьких єзуїтів неодноразово поповнювалася дарами різних осіб. У 1604–1608 рр. свої книжки єзуїтам передав єпископ Марцін Шишковський. Згодом надійшли книжки від митрополита Вільяміна Ручького [14, 393]. У 1640 р. до бібліотеки надійшли книги луцького каноніка Бальтазара Тишки³. Він же виділив на потреби бібліотеки 1000 польських золотих із річним відсотком для колегіумної книгозбірні в 100 золотих. Засвідчує надходження книжок до Луцького колегіуму від Бальтазара Тишки провенієнційний запис на примірнику видання «Statuta Regni Poloniae» (Краків, 1563), укладеному королівським секретарем, любачівським каштеляном, перемишльським підкоморієм Яном Гербуртом (1508–1576). Нині цей примірник зберігається в Колекції стародруків Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (далі – ЦДІАУК, ф. 739, оп. 1., спр. 9)⁴. На титульному аркуші вміщено такі записи латинською мовою: «Venat. Ab Adm[odum] R[everendo] Vnr. Tyszki, Can[onici] Luc[eoriensis]. 1640» («...від вельми

³ Бальтазар (Бальцер) Тишка герба «Тжаска» – член «Товариства Ісуса», луцький канонік, фундатор монастиря отців бонифраторів у Луцьку (Niesiecki K. Herbarz polski / Wyd. przez J. N. Bobrowicza. – W Lipsku, 1842. – Т. 9. – С. 173). Про харитативну діяльність Б. Тишки у публікації: Довбищенко М. Подвижник християнського милосердя, луцький канонік Бальтазар Тишка // Просемінарій. Медієвістика. Історія церкви, науки, культури. – К., 2007. – Вип. 6. – С. 220–227.

⁴ Опис видання подається у: Каталог стародрукованих книг, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Києві (ЦДІАК України). 1494–1764 рр. / упоряд. Г. В. Боряк, О. Г. Полегаєлов, І. О. Ціборовська-Римарович, Н. М. Яковенко. – К., 1999. – С. 25–26, № 9.

достойного Тишки, луцького каноніка 1640 р.)), «Inscriptus Catalogo Librorum Collegii Luceor[iensis] Societ[atis] Jesu» («Записана до каталогу книг Луцького колегіуму Товариства Ісуса»). На форзаці купівельний запис: «Hunc librum emi a Laurentio Rinikovio flor. Sex Coronoviae die ultima Oktobris a[nno] 1600» («Цю книжку купив у Лавріна Риниковського за шість флоренів в останній день жовтня року 1600»), на арк. 1 запис: «Inscriptus Cathalogo librorum Laurentii Rinicowii» («Записана до каталогу книг Лавріна Риниковського»), на арк. 318 запис: «Liber Statutorum Regni Poloniae comparatus per Laurentium Rinikowski in usum suum et amicorum su[orum]» («Книга «Статути королівства Польщі» придбана Лавріном Риниковським для користування власного і своїх друзів»). Примірник має ще штемпель бібліотеки Київського університету св. Володимира. Підтвердженням використання грошових сум Б. Тишки, виділених ним на бібліотеку, є записи на форзацах шістьох стародруків, виявлених під час евристичної роботи з фондом НБУВ. Через сто років після виділення грошей луцьким каноніком на комплектування колегіумної бібліотеки отці єзуїти реалізовували їхнє цільове призначення. Це – п'ять примірників прижиттєвих видань творів єзуїта Яна Пошаковського (†1755): «Firment prawdy trzema gwiazdami rozumu dyssydentów oswiecaiący...» (Вільнюс, 1737; НБУВ, ВІК, інв. 3261105), «Rozdił swiatła od ciemności...» (Вільнюс, 1737; НБУВ, ВІК, інв. 3261105), «Konfessya albo Wyznanie Wiary jedno-staynym konsensem y zgodą...» (Варшава, 1742; НБУВ, ВІК, інв. 3261103), «Lilia między cierniami, prawda między błędami...» (Вільнюс, 1738; НБУВ, ВІК, інв. 2949599), «Prawda z Orłem y Strzałą nad kacerskimi błędami gorząca...» (Вільнюс, 1740; НБУВ, ВІК, інв. 2949599) – перші два і останні два друки складають конволюти, і примірник твору князя Станіслава Вінцентія Яблоновського (1694–1754) «Tacyt polski» (Львів, 1744; НБУВ, ВІК, інв. 3261104). Названі стародруки, окрім печатки бібліотеки Київського університету св. Володимира, мають на форзацах ще записи, які засвідчують приналежність книжок до колегіумної книгозбірні та шлях їхнього надходження: «Collegii Luceoreinsis Societatis Jesu» та «Bibliothecae Collegii Luceoriensis Societatis Jesu accessit ex summa Tyszkana Anno Domini 1750» («Бібліотеки Луцького колегіуму Товариства Ісуса. Надійшла з Тишківських грошових сум Року Божого 1750»).

Як засвідчують провенієнції, дарував книжки бібліотеці луцьких єзуїтів й інший луцький канонік Олександр Могильницький. Примірник видання ухвал Гнезненських Синодів «Constitutiones Synodorum metropolitanae Eccl. Gnesnensis...» (Краків, 1630; НБУВ, ВІК, «Роки»: 1844–927/932) на титульному аркуші має такий запис латинською мовою: «Inscriptus Catalogo librorum / Collegii Luceoriensis Soc[ietatis] Jesu post mortem [...]

A[dm]odum] R[everendo] P[at]ri] Alexandrii Mogilnicki / Cano[nici] Luce-
orien[is] / 1671» («Записана до каталогу книжок Луцького колегіуму
Товариства Ісусового після смерті [...] достойного отця Олександра
Могильницького, луцького каноніка 1671 [року]»). У 1678 р. книгозбірня
Луцького колегіуму поповнилася зібранням книжок каноніка Антонія
Щуцького [14, 393].

Неодноразово за свою історію бібліотека страждала від пожеж,
які часто траплялися у Луцьку і наносили великі збитки і шкоду місту.
Пожежа 14 червня 1724 р. знищила весь монастирський комплекс
будівель, окрім бібліотеки і помешкання ректора. У роботах по відбудові
єзуїтського костелу в ім'я св. Трійці та апостолів Петра і Павла, які
тривали до 1730-х років, брав участь відомий архітектор, член Ордену
єзуїтів Павло Гіжицький герба «Гоздава» (1692–1762) [12, 228; 14, 181].
У публікаціях, присвячених історії Луцького колегіуму, фігурують такі
цифри про обсяг бібліотечного фонду: у 1773 р. бібліотека налічувала
бл. 5000 томів, а у 1786 р. – бл. 2000 томів [14, 393]. Бібліотека Луцького
колегіуму постраждала і від пожеж 1803 і 1845 рр. Після пожежі 1845 р.
вцілілі книжки влилися у фонди бібліотеки Луцької капітули [13, 443–444].
Після перенесення у 1844 р. біскупської кафедри з Луцька до Житомира
бібліотека Луцької капітули теж «переїхала» до Житомира, а в її складі
і єзуїтські стародруки. Але частина книжок колегіумної бібліотеки з
невідомих причин залишилася в Луцьку. Нині бл. 180 од. з провенієнціями
Луцького колегіуму зберігаються в науковій бібліотеці Державного архіву
Волинської області.

Влітку 1891 р. стародруки єзуїтської книгозбірні, що збереглися,
оглядав Орест Левицький⁵, який залишив нам свої враження від
давньої колегіумної бібліотеки: «В двух залах помещалась старинная
коллегиальная библиотека, каким-то чудом уцелевшая в количестве
нескольких тысяч томов, не смотря на многократные пожары, постигшие
здание. К сожалению, она не приведена в порядок, и лишь в недавнее
время приступили к составлению ее каталогов. Нам удалось ознакомиться
лишь с одною ее половиною, хранящеюся в главной библиотечной зале;
но и то, что мы успели заметить здесь при спешном осмотре, привело
нас к убеждению, что эта библиотека заслуживает полного внимания со
стороны любителей книжной старины. Кроме громадного количества
старопечатных польских и латинских сочинений по разным научным
отраслям, здесь хранятся не мало рукописей и документов, главным
образом относящиеся к истории коллегіума» [6, 62–63].

⁵ Левицький Орест (1849–1922) – історик, етнограф, письменник, дійсний член ВУАН та її другий президент (1919–1922).

У радянські часи книги з бібліотеки Луцької капітули, як і книжкові фонди Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії та Волинської православної духовної семінарії, перебували в складі фонду бібліотеки Волинського краєзнавчого музею в Житомирі⁶. За постановою Президії Укрнауки від 2 червня 1928 р. і Колегії Народного комісаріату освіти України від 2 липня 1928 р. книжкові фонди Волинського музею було вирішено передати Всенародній бібліотеці України у Києві (ВБУ, тепер НБУВ) (Архів НБУВ, оп. 1, спр. 394, арк. 81). Передача фондів ВБУ закінчилася 9 жовтня 1932 р. [7, 10].

Маємо небагато сучасних публікацій, дотичних бібліотеці Луцького колегіуму: стаття оглядового характеру О. Карліної, присвячена стародрукам колегіумної книгозбірні, які нині зберігаються в науковій бібліотеці Державного архіву Волинської області (ДАВО), та бібліографічні описи окремих примірників з провенієнціями Луцького колегіуму, які зберігаються тепер у ДАВО і подані в каталозі, укладеному С. Позіховською та О. Позіховським⁷.

Документальну базу до історії та характеристики фонду книгозбірні Луцького єзуїтського колегіуму сьогодні можна окреслити таким колом джерел: стародруки колегіумної бібліотеки та інвентар поєзуїтської бібліотеки 1783 р., укладений проректором Луцької школи Едмундом Попелем-Брошновським (1746–1803) (ЦДІАУК, ф. 710, оп. 2, спр. 1200, арк. 29–38).

Інвентар подає кількісну характеристику бібліотечного фонду на 1783 р., ілюструє кількісне співвідношення літератури в різних тематичних групах, висвітлює тематичний склад фонду. Описи книг в інвентарі згруповані за такими 20-ма тематичними розділами: «Ascetowie», «Biblia», «Commentatores et SS. Patres», «Controversi et Cathechistae», «Consilia et Decreta», «Contionatores», «Historici Sacri», «Historici profani», «Juridici», «Institutum Jezuickie», «Linguisticae», «Mathematici», «Medici», «Meditatores», «Philosophi», «Poetae», «Politici», «Precatorii», «Theologia Scholastici», «Theologia Morales». Загалом за інвентарем книгозбірня нараховувала бл. 1374 видань у 1833 томах. У кожному тематичному

⁶ Волинський музей, заснований у 1900 р., в різні роки називався по-різному: Волинський центральний музей, Волинський державний науково-дослідний музей, Волинський краєзнавчий музей в Житомирі, нині Житомирський обласний краєзнавчий музей.

⁷ Карліна О. Бібліотека Луцького єзуїтського колегіуму наприкінці XVIII ст. // Książka. Biblioteka. Informacja. Między podziałami a wspólnotą / Pod red. J. Dzieńkowskiej i M. Olczak-Kardas. – Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego, 2012. – S. 613–620; Позіховська С., Позіховський О. Стародруки Речі Посполитої XVI–XVIII ст. у волинських книгозбірнях: Каталог. – Луцьк, 2006. – № 6, 9, 13, 19, 20, 24, 30–32, 34, 36, 38, 39, 42, 43, 45, 47, 48, 52, 55, 61, 65–67, 73, 75–78, 96, 97, 105, 107, 109, 111, 112.

розділі інвентарю назви видань подаються в алфавітному порядку, як правило, за назвою твору, далі йде прізвище автора в непрямому відмінку, в поодиноких випадках спочатку стоїть прізвище автора в непрямому відмінку, а потім назва твору; в переважній більшості бібліографічних описів імена авторів не вказуються, тільки прізвища; рік, місце видання і друкарня не вказуються; не зазначається і формат книжок; послідовно фіксується кількість примірників видання, якщо їх більше одного.

На титульних аркушах книжок бібліотеки Луцького колегіуму, як правило, містяться провенієнції латинською мовою в кількох варіантах, які підтверджують приналежність примірників цій бібліотеці: «Collegii Luceoriensis Societatis Jesu» або «Bibliothecae Collegii Luceoriensis Societatis Jesu». Окрім того, на відомих нам примірниках з колегіумної бібліотеки є штампель бібліотеки Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії: «Sigillus Bibliothecae Seminarii Luceogi-Zytomeriensis» (НБУВ, ВСРВ: Elz. 28a), та бібліотеки Київського університету св. Володимира (НБУВ, ВСРВ: Pal. 1039). Якими шляхами в різний час потрапили стародруки луцької книгозбірні до семінарської та університетської бібліотек, дотепер залишається документально не встановленим. На форзацах виявлених стародруків збереглися старі шифри колегіумних часів. Вони складаються зі скороченої назви тематичного розділу бібліотечного фонду, позначення шафи латинською літерою та полиці чи порядкового номеру книжки в ній, позначеного арабською цифрою. Наприклад: Contr.L₄; Histor.Sacr. M₂.

Виявлені у фондах НБУВ стародруки з провенієнціями Луцького єзуїтського колегіуму вийшли з-під друкарських верстатів Амстердама, Антверпена, Браунсберга (Бранева), Варшави, Вільнюса, Вюрцбурга, Женеви, Замостя, Кракова, Кельна, Лейдена, Ліона, Львова, Майнца, Нюрнберга, Познані, Рима, Страсбурга, Трнави.

При вельми скромній джерелознавчій базі до особливостей історичної долі книгозбірні луцьких отців єзуїтів можна віднести наступне: 1. В історії книгозбірні можна умовно виокремити чотири періоди. Перший колегіумний, який тривав від заснування колегіуму до часу евакуації бібліотеки до Торуня та пограбування її шведами. Другий колегіумний, пов'язаний із відновленням бібліотечного фонду і функціонуванням його в стінах Колегіуму. Третій – період «розпорошення фонду, який розпочався після касації Товариства Ісуса у 1773 р. і тривав до передачі книжок з бібліотеки Волинського музею у Житомирі у 1932 р. до Всенародної бібліотеки України. 2. Фонд бібліотеки луцьких отців єзуїтів виявився найбільш розпорошеним у порівнянні з фондами трьох інших колегіумних бібліотек. 3. Стародруки на своїх форзацах зберегли давні шифри колегіумної бібліотеки, що дає уявлення про організацію бібліотечного

фонду. 4. У фондах НБУВ стародруки Луцького єзуїтського колегіуму ніколи не зберігалися окремою структурною одиницею. Позитивні результати по виявленню стародруків луцької єзуїтської книгозбірні, на нашу думку, може дати евристична робота в бібліотеках Швеції. Подальше книгознавче дослідження фондів НБУВ, ми сподіваємося, дасть можливість виявити ще примірники книгозбірні Луцького єзуїтського колегіуму.

Єзуїтський колегіум в Острозі з костелом в ім'я святих Ігнація Лойоли та Франциска Ксаверія був заснований 1624 р. власницею Острога княгинею Анною Алоїзою Острозькою (1603–1654), дочкою волинського воєводи князя Олександра Острозького, онукою князя Костянтина Василя Острозького, дружиною великого гетьмана литовського Яна Кароля Ходкевича (1560?–1621). Пам'ятний камінь про будівництво споруд було закладено 1626 р. Острозький колегіум відносився до вищого типу єзуїтських навчальних закладів, в яких викладалися курси філософії і теології [19, 143; 14, 68]. Колегіум мав багату і цінну книгозбірню, обсерваторію, аптеку. При ньому був конвікт для шляхетської молоді, яка проходила тут курс навчання.

Історична доля книгозбірні острозьких отців єзуїтів була тісно пов'язана з долею Колегіуму. У низці сучасних публікацій, присвячених історії Острозького колегіуму, викладаються факти, які стосуються і колегіумної бібліотеки. До цих фактів відносяться відомості про те, що основою бібліотеки стала книгозбірня острозького настоятеля Олександра Рамулта, що ректор Колегіуму Пшемислав Рудницький у 1637 р. видав на потреби бібліотеки 1000 польських золотих, що у 1649 р. до фонду бібліотеки надійшли книжки померлого місіонаря при дворі кн. Анни Алоїзи Острозької Каспера Бродовського (бл. 1581–1649) [14, 68, 482–483]. Деякі автори публікацій висловлювали думку, що після припинення діяльності Острозької слов'яно-греко-латинської академії її книгозбірня перейшла до острозьких отців єзуїтів. Цілком можливо, що подібний факт мав місце в історії. Але серед стародруків колегіумної бібліотеки, які були переглянуті *de visu* у фондах НБУВ, знайти незаперечні докази цього факту допоки не пощастило [9, 148–149; 1, 21]. Кілька наших історико-книгознавчих та бібліотекознавчих публікацій присвячено історії, складу і змісту фонду колегіумної книгозбірні⁸.

⁸ Ціборовська-Римарович І. Бібліотека Острозького єзуїтського колегіуму: історія та сучасний стан фонду // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – Вип. 13. – Острог, 2009. – С. 378–392; Ціборовська-Римарович І. О. Місце і роль медичної літератури в структурі книгозбірні Острозького єзуїтського колегіуму // Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип. 15. – К., 2012. – С. 80–91; Ціборовська-Римарович І. Книгозбірня Острозького єзуїтського колегіуму: джерела про комплектацію бібліотечного фонду та їх інформаційна наповненість // Острозька давнина / Національний університет «Острозька академія». – Вип. 2. – Острог, 2013. – С. 114–120.

Дослідники історії Острозького єзуїтського колегіуму вважають, що у 40-х роках XVII ст. бібліотека могла нараховувати в своєму фонді бл. 4000 томів [14, 482].

У 1648–1649 рр. Острог двічі був зайнятий козацькими військами. В той час постраждали Колегіум і бібліотека. Єзуїти залишили місто. Книгозбірню монастиря було вивезено до Дубна, а згодом до Княгинина. В 1659 р. отці єзуїти повернулися до Острога і почали відбудовувати свою резиденцію. Після 1773 р. в архітектурному комплексі Колегіуму розміщувалися василіянський монастир, консисторія і Волинська православна духовна семінарія.

Книжки єзуїтської книгозбірні влилися до бібліотеки Волинської православної духовної семінарії. Частина з них було відібрано для семінарської бібліотеки, а частину передбачалося перерозподілити в інші бібліотеки або спродати. Під час війни 1812 р. з Наполеоном Бонапартом Волинська духовна семінарія разом із бібліотекою та архівом була евакуйована до м. Кобеляки Полтавської губернії. Під час реевакуації бібліотечний і архівний фонди постраждали від несприятливих погодних умов та при переправі через річку Псел.

Книгозбірня Волинської духовної семінарії, а разом із нею й книги єзуїтського Колегіуму неодноразово потерпали від пожеж. Після пожеж 1809 і 1821 рр. архітектурний комплекс колегіуму не відбудовувався, поволі руйнувався, і в 1875 р. його було розібрано. З цього будівельного матеріалу, зокрема, побудували приміщення Острозької чоловічої гімназії.

У складі семінарської бібліотеки книжки Острозького колегіуму подорожували з Острога до Анополя, далі – до Кременця і Житомира. У Житомирі в роки радянської влади вони були передані до фондів бібліотеки Волинського музею в Житомирі. В 1932 р. стародруки музейного фонду було передано ВБУ, серед них і книги Острозького єзуїтського колегіуму.

Про склад і обсяг книжкового зібрання Острозького колегіуму подають уявлення два томи рукописного каталогу бібліотеки Волинської православної духовної семінарії, які були укладені під 1893 р. Каталог має такий заголовок: «Систематический каталог книг фундаментальной библиотеки Волынской духовной семинарии на языках латинском, греческом и (отчасти) еврейском». Один, перший, том зберігається нині у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (ф. 2227, Волинський музей, оп. 1, спр. 424), інший, другий, том – в Інституті рукопису НБУВ (ф. I, од. зб. 4726). У цьому каталозі бібліографічний опис кожного видання подано в такій формі: ім'я автора, назва книжки, місце видання, рік видання, формат, кількість сторінок і примітки. Останні містять в собі відомості про оправу, кількість примірників видання (якщо

їх більше одного), інформацію про те, з якої книгозбірні надійшла книжка до семінарської бібліотеки. В описі стародруків Острозького колегіуму фігурують примітки: «Из библиотеки Острож[ской] Иезуит[ской] Кол[легии]», «В коже», «В пергамен[тном] переп[лете]», «В папке». У тому випадку, коли на примірнику зазначався рік надходження книжки до колегіумної бібліотеки, ця дата фіксувалася в рукописному каталозі семінарської бібліотеки. Каталог укладено російською мовою.

Книжки в каталозі описано за такими розділами: «Св. Письмо и комментарии к нему», «Патрология», «Герменевтика», «Гомилетика», «Философия», «Церковная история», «Церковное право», «Словесность», який включає в себе не тільки твори письменників і поетів, але і посібники і підручники з риторики, видання з теорії словесності та історії літератури, панегірики, «Гражданская история», який включає в себе історії окремих держав і народів, видання географічної тематики, опис подорожей, «Языкознание», «Физико-математические науки», який включає в себе видання за такими розділами знань: арифметика, алгебра, геометрія, тригонометрія, математика взагалі, астрономія, фізика, географія фізична і математична, космографія; «Естественная история», «Механика. Военное дело», «Медицина», «Законоведение». Усього за бібліографічними описами обох томів вдалося виявити 1168 од. зб., які походять з книгозбірні Острозького єзуїтського колегіуму. Важливо відзначити, що в дійсності самих видань описано більше, бо трапляється, що в одній одиниці зберігання було опрацьовано два і більше видань, які знаходилися під одним шифром. Значну групу представляють конволюти, які складаються з панегіриків, що теж мали у бібліотеці один шифр зберігання. Кожний конволют подається в рукописному каталозі під загальною назвою «Miscellanea panegyrica», за ним йде перелік усіх алігатів даного конволюту.

У рукописному каталозі частина бібліографічних описів стосується дефектних примірників без початку й оправ, які були в поганому стані збереження, на яких не збереглися провенієнції. Це могло завадити бібліотекарю наприкінці XIX ст. визначити належність видань XVI та XVII ст. до конкретної бібліотеки в минулому. А серед подібних примірників могли бути стародруки Острозького колегіуму.

Як свідчать примірники стародруків бібліотеки Острозького колегіуму і бібліографічні записи рукописного каталогу Волинської православної духовної семінарії, в Острозькій бібліотеці були представлені видання друкарень Авіньйона, Альдорфа, Амберга, Антверпена, Аугсбурга, Базеля, Бергамо, Брешії, Брунсберга, Брюсселя, Варшави, Венеції, Відня, Вільни, Гданська, Гейдельберга, Герборна, Ділінгена, Дуасі (Duaci),

Замостя, Женеви, Ієни, Інгольштадта, Каліша, Кельна, Кракова, Лейдена, Лейпцига, Ліона, Лондона, Лувена, Любека, Любліна, Львова, Матрїтії, Майнца, Монтебельярді, Мусіпонті, Мюнхена, Неаполя, Нюрнберга, Падуї, Памплони, Парижа, Познані, Праги, Рима, Сандомира, Страсбурга, Торуня, Тулузи, Тулона, Урселя, Утрехта, Флоренції, Франкфурга-на-Майні, Шалона-на-Марні.

У книгозбірні Острозького колегіуму знаходилися твори античних письменників: Аристотеля, Вергілія, Ксенофонта, Сенеки, Цицерона, Авла Гелія; твори італійських гуманістів: Лоренцо Валли, Паоло Мануція, Франческо Петрарки; праці Дезідерія Еразма Ротердамського. Фізико-математичні науки і природнича історія висвітлювалися працями Йоанна Сакробоска, Петра Апіана, Тіхо Браге, Христофора Клавія, Генріха Глареана, Станіслава Сольського, Адальберта Тилковського, Томазо Кампанелли, Атаназія Кірхера. Серед творів історичної тематики були видання праць Касіодора, Ніколло Мак'явеллі «*Historia Florentia libro octo*», Роберта Беларміна «*Chronologia brevis*», Тадея Юди Крусинського «*Prodromus ad historiam revolutionis in Persicae...*», Германа Гуго «*Obsidio Bredae armis Philippi IV...*» та ін. Розділ медицини вмщував праці відомих свого часу служителів Ескулапа, багато з яких увійшли в історію світової медичної науки. Серед них – видання праць Клавдія Галена, Андреа Везалія, Леонарда Фукса, Йоанна де Віко, Еліаша Монтальто, Людовіка де Меркадо, Германа Бургааве.

Практично всі книжки мають провенієнції, які засвідчують їхню належність в минулому до Острозького єзуїтського колегіуму. Записи подають у таких формах латинською мовою: «*Collegii Osrogiensis Sicietatis Jesu*», «*Ex libris Collegii Ostrogiensis Societatis Jesu*», «*Inscriptus Catalogo librorum Collegii Ostrogiensis Societatis Jesu*», «*Pro Apotheca Collegii Ostrogiensis Societatis Jesu*». На деяких примірниках є круглий штемпель Фундаментальної бібліотеки Волинської духовної православної семінарії.

Стародруки колекції мають оправу зі шкіри, пергамену, частина примірників у паперових видавничих обкладинках. Значна кількість стародруків в оправі зі світлої шкіри має суперекслібрис княгині Анни Алоїзи Острозької, яка дарувала книги своєму «дітищу». Це гербовий суперекслібрис, який представляє собою щит, поділений на п'ять полів, в яких розміщено зображення родового герба князів Острозьких, герба «Леліва» – належав бабусі Анни Алоїзи по батьківській лінії Софії Тарновській, герба «Домброва» – належав її матері Ганні Костчанці, герба «Одровонж» – належав бабусі по материнській лінії Софії Одровонж, і в центральному полі – один із загальнородових знаків князів Острозьких «Св. Юрій Змієборець». Над зображенням гербу вміщено анаграму –

A[nna] X[ięzna] [na] O[strogu] Ch[odkiewiczowa] W[oiewodzina] W[ileńska] H[etmanowa] W[ielka] W[ielkiego] X[ięstwa] L[itewskiego]. Цілком можливо, що це донаторський суперекслібрис, який засвідчує пам'ятний дар мецената і покровителя Колегіуму, якою була Анна Алоїза [11, 157–171].

У процесі роботи з колекційними фондами, що зберігалися у 1-й філії НБУВ на Подолі, на початку 70-х років ХХ ст. стародруки Острозького колегіуму було виділено в окрему книжкову колекцію під назвою «Бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму». В той час колекція налічувала бл. 100 од. зб. Внаслідок проведеної роботи з ретроспективного доукомплектування фондів відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ профільною літературою названа колекція суттєво поповнилася і нині нараховує в своєму складі 638 од. зб.

Група стародруків з бібліотеки острозьких отців єзуїтів зберігається також у складі колекцій відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ: колекції інкунабулів (2 од. зб.) [3, № 184, № 442], колекції палеотипів (26 од. зб.) [4]⁹, колекції видань другої половини XVI – першої чверті XIX ст., надрукованих латинським шрифтом (24 од. зб.), колекції плантенів (12 од. зб.), колекції альдин (1 од. зб.) [10, № 136], колекції етьєнів (1 од. зб.), колекції ельзевірів (1 од. зб.). Загалом 67 од. зб. 46 стародруків Острозького колегіуму сьогодні зберігаються у фондах Музею книги і друкарства м. Острога.

Нині в Центральному державному історичному архіві України у м. Києві, у фонді 739, «Колекція стародруків», зберігається одна книжка з бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму, про що сповіщає провенієнція: «Collegii Ost[rog]iensis Soc[ietatis] Jesu». Це праця Яна Стефана Пізарського «Mowca Polski albo Supplement do tomu pierwszego...» (Каліш, 1676; ЦДІАУК, ф. 739, оп. 1, спр. 72). Бібліографічний опис примірника подано в: «Каталог стародрукованих книг, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Києві (ЦДІАК України). 1494–1764» (Київ, 1999; № 82).

До характерних ознак історичної долі книгозбірні острозьких отців єзуїтів можна віднести такі: 1. Колекція «Бібліотека Острозького єзуїтського колегіуму» – це найдавніший історико-культурний бібліотечний фонд НБУВ, який у такому обсязі зберігся до нашого часу; основу колекції складають видання XVI–XVII ст., зі складу бібліотечного фонду до нашого часу збереглися два видання інкунабульного періоду.

⁹ Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского НАН Украины / сост. М. А. Шамрай. – К., 1995. – № 1, 130, 176, 189, 212, 435, 519, 790, 836, 924, 932, 937, 958, 975, 994, 1039, 1088, 1210, 1803, 1805, 1820, 1864, 1946а, 1946в, 1968, 2258, 2283, 2410, 2420, 2446, 2486.

2. В історії бібліотеки можна виокремити чотири періоди. Перший період – «острозький колегіумний», який тривав від заснування до 1773 р., коли було скасовано Товариство Ісуса. В цей час бібліотека належала Колегіуму і функціонувала в його стінах. Другий – «семінарський» період, коли основна частина єзуїтської книгозбірні надійшла до бібліотеки Волинської православної семінарії, разом з нею переїжджала з місця на місце, і її книжки активно не використовувалися. Тривав з кінця XVIII ст. до закриття Волинської православної семінарії. Третій – «музейний» період, коли семінарська бібліотека надійшла до фондів бібліотеки Волинського науково-дослідного музею в Житомирі. Четвертий – «київський» період, який розпочався з 1932 р. передачею книжкових фондів з Волинського музею до Всенародної бібліотеки України. 3. Більшість провенієнцій стародруків острозької бібліотеки однотипні за формою і лаконічні за змістом, вони констатують факт приналежності книги колегіумній книгозбірні, їхньою характерною особливістю є датування часу надходження книжки до бібліотеки або часу запису її до каталогу. 4. Досить рідкісний випадок у книгознавчих дослідженнях – наявність у книгозбірні значної групи книжок із суперекслібрисом княгині Анни Алоїзи Острозької (виявлено 32 од. зб.).

Резиденція Ордену єзуїтів у Кременці була заснована бл. 1702 р. Цього року місцевим єзуїтам було передано греко-католицький храм св. Духа з будівлями василіянського монастиря. Ансамбль єзуїтського колегіуму з костелом в ім'я святих Ігнація Лойоли і Станіслава Костки, зведений Павлом Гіжицьким у 1731–1743 рр., став найрепрезентативнішою архітектурною спорудою міста [8, 177]. Кременецький єзуїтський колегіум діяв упродовж 1712–1773 рр. Він був одним з наймолодших колегіумів Товариства Ісуса на етнічних українських землях. Його фундаторами вважаються князі Вишневецькі, рідні брати – краківський каштелян, кременецький староста Януш Антоній (1678–1741) та великий гетьман Великого князівства Литовського, власник родового замку у Вишнівці Михайло Серватій (1680–1744) – останній представник чоловічої лінії роду Вишневецьких герба «Корибут». Кременецький колегіум мав тільки нижчі класи навчання. При ньому було організовано два конвікти: один для незаможної шляхетської молоді, другий – для дітей неофітів. Упродовж своєї діяльності Колегіум перебував під управлінням Острозького колегіуму [19, 143–44; 14, 336–337].

Після касації Ордену єзуїтів у 1773 р. його навчальні заклади було закрито, а фондуші, рухоме й нерухоме майно передано у відання Едукаційної Комісії. У 1805 р. у поезуїтському архітектурному комплексі відбулося урочисте відкриття Вищої Волинської гімназії

(з 1819 р. – Волинський Ліцей), до бібліотеки якої перейшла книгозбірня кременецьких отців єзуїтів.

У бібліотеці Волинського ліцею книгозбірня зберігалася як самостійний фонд під назвою «Collectio Collegii Cremenecensis Societatis Jesu». Колекція налічувала 694 од. зб. (Інститут рукопису НБУВ, ф. І, од. зб. 6418а, арк. 147–148 зв.). За відомостями архівних документів, в часи існування Волинського ліцею 75 од. зб. з «Кременецької колекції» було передано для бібліотеки Гельсінгфорського університету (Інститут рукопису НБУВ, ф. І, од. зб. 6418а, арк. 147–148). Вочевидь, це було пов'язано з пожежею 1827 р. в м. Або, під час якої згоріла будівля тамтешнього університету – єдиного на той час університету в Фінляндії, заснованого королевою Христиною в 1640 р. У зв'язку з цією сумною подією 21 жовтня 1827 р. за указом російського імператора Миколи I університет було переведено до Гельсінгфорса, і він одержав назву Імператорського Олександрівського університету [2, 291]. З метою поновлення фондів Університетської бібліотеки дублетні примірники книжок передавалися з бібліотек різних навчальних закладів. Після передачі книжок до бібліотеки Гельсінгфорського університету в колекції залишилося 619 од. зб.

У 1832–1833 рр. у складі ліцейської бібліотеки вона переїхала до Києва. Після відкриття на базі ліцею в 1834 р. Київського університету св. Володимира влилася у фонди фундаментальної Університетської бібліотеки. А в 1927–1928 рр. у складі Університетської бібліотеки її було передано до Всенародної бібліотеки України, де вона зберігається й тепер як окрема книжкова колекція у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій. Шифр стародруків цієї колекції складається з абрєвіатури «S.J.» і порядкового номера книжки в колекції, позначеного арабськими цифрами. Окремі примірники кременецької єзуїтської бібліотеки зберігаються нині в колекції рідкісних видань другої половини XVI – першої чверті XIX ст., надрукованих латинським шрифтом, відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ. Інформацію узагальнюючого характеру про книжкову колекцію «Бібліотека Кременецького єзуїтського колегіуму» вміщено в публікації українського бібліотекознавця Євгенії Колесник «Книжные собрания Центральной научной библиотеки Академии наук УССР» (Київ, 1988. – С. 31–32). Історії колегіумної книгозбірні та книгознавчому й джерелознавчому аналізу її бібліотечного фонду присвячена наша стаття «Бібліотека Кременецького єзуїтського колегіуму: історія, склад і зміст бібліотечного фонду»¹⁰.

¹⁰ Ціборовська-Римарович І. О. Бібліотека Кременецького єзуїтського колегіуму: історія, склад і зміст бібліотечного фонду // Студії і матеріали з історії Волині 2009 / ред. випуску В. Собчук. – Кременець: Кременецько-Почаївський історико-архітектурний заповідник, 2009. – С. 104–115.

На сьогоднішній день не виявлено рукописного каталогу чи інвентарів названої книгозбірні, які відносилися б до часу функціонування Колегіуму в Кременці.

На основі історико-книгознавчого аналізу бібліотечного фонду, який був у нашому розпорядженні, можна виділити характерні особливості історичної долі цього книжкового зібрання: 1. Книгозбірня Кременецького єзуїтського колегіуму належить одному з наймолодших єзуїтських колегіумів на етнічних українських землях, з нижчими класами навчання. З цим пов'язано те, що обсяг книжкового фонду бібліотеки був відносно невеликий. 2. При невеликому обсязі фонду в ньому досить широко представлено продукцію європейських єзуїтських друкарень, значну частину видань у його складі представляють твори членів Товариства Ісуса, в складі колекції помітну групу складають конволюти, сформовані з панегіриків у прозовій та поетичній формах в часи діяльності Колегіуму. 3. В історії книгозбірні можна виокремити три періоди. Перший – «кременецький колегіумний», який тривав від заснування осередку до касації Товариства Ісуса в 1773 р. Другий – «кременецький ліцейський», який охоплює час знаходження єзуїтської книгозбірні у фонді бібліотеки Волинського ліцею. І третій – «київський», коли книгозбірня у складі ліцейської бібліотеки «переїхала» до Києва і стала складовою бібліотеки Київського університету св. Володимира, а в 1927–28 рр. у складі фундаментальної Університетської бібліотеки влилася до фондів Всенародної бібліотеки України. 4. Яскравою рисою колекції є досить інформативні провенієнції, які оповідають про шляхи надходження книжок до колегіумної бібліотеки.

У фонді колекції присутні видання XVI–XVIII ст., випущені друкарнями таких міст західної Європи, як Антверпен, Амстердам, Аугсбург, Базель, Відень, Віттенберг, Гале, Герборн, Женева, Кельн, Лейпциг, Ліон, Лука, Неаполь, Нюрнберг, Падуя, Париж, Регенсбург, Рим, Страсбург, Франкфурт-на-Майні; друкарнями з теренів тодішньої Речі Посполитої: Варшави, Гданська, Замостя, Кракова, Оливи, Почаєва, Ченстохови, Ярослава; друкарнями єзуїтських колегіумів та академій, які знаходилися у Браунсберзі (Бранева), Варшаві, Вільні, Вроцлаві, Каліші, Львові, Любліні, Несвіжі, Познані, Перемишлі, Празі, Сандомірі, Трнаві.

Склад фонду визначався завданнями, які повинна була виконувати бібліотека такого типу навчального закладу. Більшу частину книжок складали видання релігійного змісту: твори з моральної теології, збірники проповідей, панегіриків у прозовій та віршованій формах, книжки з історії Товариства Ісуса, твори членів Ордену, в тому числі його засновника Ігнація Лойоли, видання орденського статуту, агіографічна література,

підручники з латинської та грецької мов, навчальні посібники з риторики, праці з різних галузей медицини, твори античних авторів.

Приналежність стародруків бібліотеці Кременецького колегіуму засвідчують провенієнції. Практично на всіх книжках є записи латинською мовою такого змісту: «Residentiae Cremenecensis Societatis Jesu» та «Collegii Cremenecensis Societatis Jesu», які повідомляють, що книжки знаходилися у її фонді. Подальшу долю книжок Колегіуму ілюструє овальний штемпель бібліотеки Київського університету св. Володимира з написом латинською мовою «Bibliotheca Universitatis St. Vladimiri».

Шляхи комплектування книгозбірні Колегіуму були традиційними для того часу. Колегіум купував книжки для своєї бібліотеки, одержував у подарунок від фундаторів і меценатів, авторів творів. Книжки надсилали також і «колегіуми-побратими». Багату інформацію про шляхи надходження книжок подають провенієнції, які знаходяться на сторінках і форзацах бібліотечних примірників. Книжки надходили з бібліотек Луцького, Острозького, Львівського єзуїтських колегіумів. Видання своїх творів з дарчими написами дарували автори – члени Ордену єзуїтів.

Партію книжок (7 од.) подарував бібліотеці ректор Кременецького колегіуму Антон Сенюта. Він був сином луцького войського, кременецького гродського писаря Яна Сенюти, тривалий час перебував при дворі краківського каштеляна Януша Антонія Вишневецького. Довгий час обіймав посаду ректора Кременецького єзуїтського колегіуму, згодом – ректора Красноставського єзуїтського колегіуму [14, 616; 17, 362].

Дарували Колегіуму книжки і «брати по Ордену» – єзуїт Юзеф Бистжоновський (НБУВ, ВІК: S.J. 155, 156, 449), Ігнацій Баранович (НБУВ, ВІК: S.J. 66, 124/1, 317, 318), Юзеф Новицький (НБУВ, ВІК: S.J. 113, 124/2, 125), Юзеф Веренко (НБУВ, ВІК: S.J. 111, 117, 121).

Послужні списки названих осіб демонструють їхню діяльність як членів Товариства Ісуса, яка була досить тісно пов'язана з етнічними українськими землями, засвідчують вагому роль, яку вони відігравали на адміністративних посадах в Ордені, в його ідеологічному і духовному житті. Юзеф Бистжоновський (1694–1771) був професором філософії в Луцькому, Люблінському, Сандомирському, Каліському колегіумах, префектом студій в Острозькому колегіумі (1745–48), настоятелем і префектом будівельних робіт у Барі (1748–49) [14, 82]. Ігнацій Баранович (1699–1782) був професором моральної теології у Раві та Вінниці, префектом шкіл у Самборі. Після ліквідації Ордену єзуїтів мешкав у Луцьку, згодом – у Кременці [14, 27]. Юзеф Веренко (1706–1779) був професором математики і філософії у Люблінському колегіумі; автор багатьох праць в галузі канонічного і природного права [14, 728].

Значна група бібліотечних примірників має дарчі записи авторів. Так, у фонді колекції зберігається примірник збірки віршів відомого у свій час проповідника і поета Ордену єзуїтів Бартоломея Людера (Luder, 1679–1747) «Cithara Apollinis...» (Львів, 1736; НБУВ, ВІК: S.J. 463). На титульному аркуші є дарчий запис латинською мовою: «Residentiae Cremenecensis Societatis Jesu Author offert. 1736.» («Кременецькій Резиденції Товариства Ісуса дарує Автор. 1736.»). Бартоломей Людер увійшов в історію Ордену єзуїтів як літератор і латиномовний поет, викладач риторики в навчальних закладах Товариства Ісуса. Він обіймав посаду ректора в колегіумах у Красноставі, Кракові, Львові, Гданську [14, 377]. Колекційний примірник твору Адама Мальчевського (1680–1754) «Umbra ligatae praecursio solutae eloquentia...» (Познань, 1747; НБУВ, ВІК: S.J. 465), який присвячено теорії вимови, також має дарчий запис автора латинською мовою: «R[everen]do Patri Lucae Lassocki S. J. Cremenecensis Collegii Rectori offert Author m[anu] p[ro]p[ri]a» («Достойному Отцю Луці Лясоцькому, члену Товариства Ісуса, ректору Кременецького колегіуму дарує Автор рукою власною»). Адам Мальчевський був автором численних творів з елоквенції, які правила за посібники в школах при опануванні мистецтва красномовства [14, 402–403]. Лука Лясоцький (1696–1778), перебуваючи в лавах Товариства Ісуса, обіймав керівні посади в орденських осередках Малопольської провінції: був префектом шкіл у Кременці, настоятелем у Барі (1733–1737), Вінниці (1739–1741), Кременці (1744–1750), ректором в Острозі (1756–1764), провінціалом Малопольської провінції у 1764–1767 рр., ректором в Ярославі і Красноставі. Після ліквідації Товариства Ісуса керував у Красноставі школою, яка була під наглядом Едукаційної Комісії [14, 355–56].

У колекції зберігаються дві книжки з автографами відомого сходознавця, лікаря, місіонера Ордену єзуїтів Тадея Крусинського герба «Доленга» (1675–1757). Це примірники двох видань його перекладу з перської на латинську мову «Донесення» турецького посла Дуррі Ефенді про посольство до Персії у 1720 р. Тадей Крусинський тричі видавав у Львові переклад «Донесення» з різними доповненнями і власними коментарями. На виданні 1734 р., яке мало назву «Prodromus ad tragicam vertentis belli Persici historiam...» (Львів, 1734; НБУВ, ВІК: S.J. 210), є такий дарчий напис: «Pro Collegio Cremenecensis Soc[ietatis] Jesu obtulit Author» («Для Кременецького єзуїтського колегіуму подарував Автор»). На примірнику видання 1740 р., яке мало назву «Tragica vertentis belli Persici historia per repetitas clades...» (Львів, 1740; НБУВ, ВІК: S.J. 79), є такий дарчий запис: «Reveredo Patri Felicij Ubysz Soc[ietatis] Jesu Rec[tor]i Coll[egii] Cremen[ecensis] devotissimo cultu obtulit Author» («Достойному

Отцю Феліксу Убишу, члену Товариства Ісуса, ректору Кременецького колегіуму з відданою повагою подарував Автор»). Фелікс Убиш (1703–1755), за походженням галичанин, був професором риторики в Станіславі (1732–1734), професором філософії та математики в Острозі (1734–1738), полемічної теології у Львові і Кракові, ректором у Кременці (1740–1744), префектом студій в Острозі, ректором і префектом будівельних робіт в Овручі (1745–1752) і Кам'янці-Подільському (1752–1755) [14, 708]. Якраз у часи свого ректорства в Кременці Фелікс Убиш одержав у подарунок примірник твору Тадея Крусинського. Останній період життя Т. Крусинського тісно пов'язаний з Україною. Зокрема, в 1736–1741 рр. він обіймав посади ректора Острозького єзуїтського колегіуму та управляючого його маєтностями. Закінчив свій життєвий шлях єзуїт-орієнталіст у Збрижі, біля Кам'янця-Подільського¹¹.

Кілька стародруків з фонду колекції пов'язані з іменем уже згаданого відомого архітектора XVIII ст., письменника, члена Ордену єзуїтів Павла Гіжицького. Як вже говорилося, він зводив будівлі костела і колегіуму єзуїтів у Кременці, очолював один час будівництво костелу єзуїтів у Луцьку. Одна з книжок, які в минулому належали П. Гіжицькому і, найвірогідніше, знаходилися в особистій бібліотеці архітектора, має автограф Михайла Вечорковського, відомої особистості в колах Товариства Ісуса. Михайло Ігнацій Вечорковський (1673–1750) – теолог, орієнталіст, відомий місіонер Товариства Ісуса на Сході, зокрема його місіонерська діяльність проходила в Московії, Татарії, Турції, Персії. Він навчався у Львові, помер у Ярославі [14, 733; 21, 866]. На примірнику видання польського перекладу твору Паоло Сегнері (1624–1694) «Manna duszy, albo ćwiczenia duchowne na każdy dzień roku» (Сандомир, 1730; НБУВ, ВІК: S.J. 320), зробленого М. Вечорковським, є дарчий запис латинською мовою: «R[everendo] P[at]ri Paulo Giżicki Soc[ietatis] Jesu offert Author» («Достойному Отцю Павлові Гіжицькому, члену Товариства Ісуса Автор»). Ще дві книжки мають

¹¹ Біографічні дані та інформацію про діяльність Т. Крусинського див.: Krusiński Tadeusz // S. Orgelbranda Encyklopedia powszechna. – Warszawa, 1900. – Т. 8. – S. 639; Krusiński Judas-Tadée // Grand dictionnaire universel du XIX siècle / Par P. Larousse. – Paris, s. a. – Т. 9. – s. 1272; *Natoński B.* Krusiński Jan // Polski słownik biograficzny. – Wrocław i inb., 1970. – Т. 15. – S. 426–428; *Niedzielski J.* Krusiński Tadeusz // Podręczna encyklopedia kościelna. – Warszawa, 1911. – Т. 23–24. – S. 59–60; *Sobieszcański F. M.* Krusiński Tadeusz // Encyklopedia powszechna. – Warszawa, 1864. – Т. 16. – S. 172–174; *Zieliński F.* Xiądz Krusiński: Wiadomość historyczna // Biblioteka Warszawska. – 1841. – Т. 4. – S. 375–397; *Zygmunt M.* Persica: A Brief history of polish-persian relations through documents from the National Library // Polish libraries today. – 2005. – Vol. 6: Foreign collections in polish libraries. – P. 98–99; *Ціборовська-Римарович І.* Сходознавець Тадей Крусинський і його праці у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Українсько-польські літературні конспекти: 36. наук. праць. Київські полоністичні студії. – К., 2003. – Т. 4. – С. 123–148.

провенієнції такого змісту: «Ex Libris Pauli Giżycki» (НБУВ, ВІК: S.J. 412, 431), які засвідчують належність їх П. Гіжицькому.

Дарували книжки Кременецькому колегіуму фундатор Януш Антоній Вишневецький та його дружина Теофіла з роду Ліщинських герба «Венява». Про це розповідають маргінальні записи в стародруках. Логічно передбачити, що і Михайло Серватій Вишневецький дарував книги колегіумній бібліотеці. Але фактичного підтвердження цього на сьогодні ми не маємо.

Примірник твору Мартина Сентівані (Szentivany) «Dissertatio paraliromenonica rerum memorabilium Hungariae...» (Трнава, 1699; НБУВ, ВІК: S.J. 211) має запис, який пов'язаний з іменем Юзефа Августа Мнішка. Текст запису такий: «Hic Liber Duklae emptus An. 1706 die 3 Octobris / Cuius Possesor Josephus Van[dalini] Mniszech Maresch[alchi] M. D. L., Sap[etanei] San[ocensis]» («Ця книга куплена в Дуклі 3 жовтня 1706 року, власник якої Юзеф Вандалін Мнішек, маршалок Великого князівства Литовського, саноцький староста»). Ймовірно він був серед благодійників Колегіуму і дарував книжки для його бібліотеки. Цікавим фактом є наступний запис на титульному аркуші примірника, який розповідає про те, що книжка відноситься до подарунків благородного фундатора: «Residentiae Cremenecensis Soc[ietatis] Jesu ex dono Cell[sissi] mi Fundatoris» («Кременецькій Резиденції Ордену єзуїтів з дарів найблагороднішого фундатора»).

Єзуїтський колегіум у Бересті (воєводський і повітовий центр Берестейського воєводства) був заснований за ініціативою луцького єпископа Андрія Липського (1617–1622) та фундушми канцлера Великого князівства Литовського Лева Сапіги (1537–1633). З 1619 р. у Бересті починає діяти резиденція Товариства Ісуса, яка 1633 р. отримує статус колегіуму. В 1653–1659 рр. замість каплиці отцями єзуїтами було зведено костел в ім'я Ісуса та св. Казимира. Щонайпізніше від 1630 р. при Колегіумі почала існувати музична бурса. Від 1676 р. при Колегіумі працювала аптека. У Колегіумі діяли класи граматики і риторики. Його бібліотека формувалася з дарунків та закупівель. У 1676 р. до фондів бібліотеки як дар надійшли книжки від Войцеха Лоховського. Під 1693 р. на бібліотеку була виділена сума у 300 польських злотих, від якої щорічно 30 злотих необхідно було виділяти на закупівлю книжок [14, 71–72]. 1731 р. 300 томів подарував бібліотеці Ян Фредерік Сапіга (1680–1751) – берестейський староста, мінський, згодом троцький каштелян, великий канцлер Великого князівства Литовського, фундатор Резиденції Товариства Ісуса в Кодені і бонефактор берестейських отців єзуїтів. Варто зазначити, що на титулах і форзацах значної групи книжок стоїть дата їхнього надходження

до берестейської книгозбірні – 1731 р. Виглядає вірогідним, що саме ці книжки могли бути серед тих, що подарував Колегіуму Я. Ф. Сапіга. Після закриття Колегіуму в 1773 р. його рухоме і нерухоме майно було передано місцевим отцям василянам, осередок яких діяв у Бересті до 1831 р. [14, 71–72]. Далі доля книгозбірні берестейських отців єзуїтів складалася так: після закриття василянського осередку книжки перейшли до бібліотеки Берестейського повітового дворянського училища, звідти до бібліотеки Дорогичинського повітового дворянського училища і нарешті після пропозиції безкоштовно забрати їх для бібліотеки Київського університету св. Володимира, що надійшла від попечителя Віленського навчального округу, віленського військового, гродненського, мінського та ковеньського генерал-губернатора, бібліотеку було надіслано до Києва, і вона влилася до Університетської бібліотеки. І сьогодні ці стародруки зберігаються компактно, але не окремо виділеною групою в складі колекційного фонду «Бібліотека Університету св. Володимира», а в його структурній частині, яка має умовну назву «Роки» у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ¹². У ВІК шляхом перегляду фондів *de visu* виявлено понад 350 од. зб. Окрім того, примірники з єзуїтської бібліотеки зберігаються у колекціях відділу стародруків та рідкісних видань: колекції інкунабулів (2 од. зб.), колекції палеотипів (2 од. зб.), колекції плантенів (4 од. зб.). Основна кількість видань, що походять з бібліотеки Берестейського єзуїтського колегіуму, хронологічно відноситься до XVI–XVII ст., менша кількість – до першої половини XVIII ст. На форзацах стародруків збереглися шифри колегіумних часів. Шифр складається зі скороченої назви тематичного розділу бібліотеки, позначення, ймовірно, шафи латинською літерою та полиці арабською цифрою. Наприклад: Asc. X5.

Документальними джерелами інформації про берестейську єзуїтську книгозбірню, окрім стародруків з її фонду, сьогодні є: люстрація Берестейського єзуїтського колегіуму та усіх його маєтностей, яка зберігається в Державному історичному архіві Республіки Білорусь (Мінськ, ф. 1928, оп. 1, спр. 265, 82 арк.), датована 11.11.1773–20.01.1774 р. Вона фіксує загалом 1732 томи книжок, а в окремому аптечному реєстрі вказано 32 твори в 33 томах. У Державному архіві м. Києва (далі – ДАК), у фонді Київського університету св. Володимира, зберігаються документи, які висвітлюють шлях книжок з Дорогичинського повітового дворянського

¹² Детальніше про історію книгозбірні Берестейського єзуїтського колегіуму див.: Ціборовська-Римарович І. Стародруки Берестейського єзуїтського колегіуму у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Берасцейскія кнігазборі. Матеріалі міжнародної конференції «Берасцейскія кнігазборі: праблемі і перспектыві даследвання» Брест, 30–31 кастрычніка 2008 г. – Брест, 2010. – С. 399–418.

училища до бібліотеки Київського університету (ДАК, ф. 16, оп. 290, спр. 168, арк. 14–14 зв., 16–16 зв., 25–25 зв., 29–31, 34–35, 38–39, 41–42, 44–45). Серед документів вісім супровідних листів штатного наглядача Дорогичинського повітового дворянського училища Бистрова про пересилку партій книжок поезуїтської бібліотеки до Правління Київського університету. Кожен супровідний лист мав при собі список книжок. Один супровідний лист з реєстром № 7 відсутній. Загалом до університетської бібліотеки було надіслано 535 книг колегіумної бібліотеки.

Стародруки з фонду бібліотеки Берестейського колегіуму побачили світ у друкарнях Амстердама, Антверпена, Аугсбурга, Базеля, Безансона, Браунсберга (Бранева), Брюна, Брюсселя, Варшави, Венеції, Відня, Вільнюса, Вюрцбурга, Гданська, Гільдесгейма, Герліца, Зальцбурга, Каліша, Кельна, Кракова, Лейдена, Ліона, Любліна, Львова, Неаполя, Майнца, Монтебельярді, Мюнхена, Оліви, Парижа, Познані, Регенсбурга, Рима, Сандомира, Страсбурга, Торуня, Тюбінгена, Ульма, Флоренції, Франккера, Франкфурта-на-Майні, Ченстохова.

Переважну більшість книжок берестейської книгозбірні, які нині зберігаються в НБУВ, складають видання релігійної тематики: Біблії, Євангелії, твори з моральної теології, збірки проповідей, видання статуту Ордену та постанов його генеральних конгрегацій, видання шкільного статуту «Ratio studioium», агіографічна література. Окрім того, серед колегіумних стародруків є посібники та підручники з риторики, підручники латинської та грецької мов, історичні праці, твори античних авторів: Аристотеля, Тита Лівія, Марціала, Тацита, Цицерона, Юлія Цезаря.

Практично на всіх стародруках є записи латинською мовою про приналежність книжок колегіумній книгозбірні. Записи, як правило, мають таку форму: «Collegii Brestensis Societatis Jesu», «Pro Collegio Brestensis Societatis Jesu». Практично всі видання надруковані латинською мовою, зовсім небагато книжок – польською, поодинокі видання – італійською та грецькою.

Багату інформацію про шляхи надходження книжок подають провенієнції. Значна група книжок пов'язана з ім'ям Яна Фредеріка Сапіги. Серед стародруків, що походять з бібліотеки Берестейського колегіуму, виявлено вісім книжок, які були у посіданні волковиського мечника, згодом волковиського чашника Фелікса Овсяного (НБУВ, ВІК, «Роки»: 1855-453, 1855-462, 1855-477, 1855-584, 1855-694, 1855-925, 1855-1029, 1855-1060). Як приклад, можна навести такий запис на примірнику видання твору Анджея Максиміліана Фредра «Vir consilium...» (Львів, 1730; НБУВ, ВІК, «Роки»: 1855-925): «Ex Libris Felicis Owsiany Ensifer

Wolkow[yscensis] dono oblatus ab I[[lustrissi]mo D[omi]no Ioanne Comitibus in Koden Sapiecha Castell[ano] Trocensis Capit[aneo] Brest[ensis] d[ie] 10 7bris [Septembris] 1730» («З книг Фелікса Овсяного волковиського мечника, подарована найяснішим паном Яном князем на Кодені Сапігою, троцьким каштеляном, берестейським старостою дня 10 вересня 1730 року»). Інформацію про шляхетський рід Овсяних герба «Остоя» подає К. Несецький, але серед названих ним представників роду Фелікс не фігурує [16, 211–212].

Примірник видання праці Юста Ліпсія «Politicorum sive Civilis doctrinae libri sex...» (Амстердам, 1604; НБУВ, ВСРВ: РІ. 31) має запис, який говорить про те, що книжка надійшла до бібліотеки Колегіуму після смерті віленського каштеляна Юзефа Богуслава Слушки: «Inscriptu liber Collegio Brestensis Soc[ietatis] Jesu post fata Ill[ustrissi]mi Sluszkza Castel. Vilen[ensi...]» («Книжка записана Берестейському єзуїтському колегіуму після смерті найяснішого віленського каштеляна Слушки...»). Запис далі не зберігся. Юзеф Богуслав Слушка герба «Остоя» – віленський каштелян, литовський польний гетьман, лянцкоронський, пінський, озерський, пенявський староста (†1701) був сином надвірного литовського підскарбія Богуслава Слушки і Анни з Потоцьких, брав участь в битвах під Хотиним та Віднем, уфундував монастир бернардинів у Волчині. Він був одружений з Терезою Гозевською, дочкою великого литовського підскарбія Вінцентія Гозевського, але не залишив після себе нащадків. Його вдова другим шлюбом була за віленським воєводою, гетьманом литовським Казимиром Сапігою [18, 415].

Кілька книжок подарував Колегіуму стависький парох Іоанн Гнатовський (НБУВ, ВСРВ: РІ. 46; ВІК, «Роки»: 1855–543, 1855–544). Кілька книжок з колегіумної книгозбірні раніше належали луцькому каноніку Павлові Бурдзицькому (НБУВ, ВІК, «Роки»: 1855–452, 1855–1025).

На основі історико-книгознавчого аналізу стародруків книгозбірні Берестейського колегіуму та архівних матеріалів, які були в нашому розпорядженні, можна окреслити характерні особливості історичної долі цього бібліотечного фонду: 1. В історії книгозбірні виокремлюються три періоди. Перший – «колегіумний», який тривав від заснування осередку до 1773 р., коли було скасовано Товариство Ісуса. В цей час бібліотека належала колегіуму та функціонувала в його стінах. Другий – період змін власників: отці василіяни, Берестейське повітове дворянське училище, Дорогичинське повітове дворянське училище, коли стародруки з єзуїтської книгозбірні були по черзі інкорпоровані в бібліотеки інших закладів, діяльність яких мала інше спрямування, і книжки не використовувалися. Третій – «київський» період, який розпочався з 1853 р., коли книжки

надійшли до Київського університету св. Володимира, і триває дотепер, коли стародруки зберігаються у фонді НБУВ. 2. У порівнянні зі згаданими в публікації колегіумами про бібліотеку Берестейського єзуїтського колегіуму збереглося найбільше архівних документів. 3. Стародруки колегіумної книгозбірні досить широко представляють творчість членів Товариства Ісуса XVI–XVIII ст. 4. Збережений книжковий фонд яскраво віддзеркалює діяльність Колегіуму та навчальний процес у ньому. 5. Стародруки колегіумної бібліотеки багаті на провенієнції, які несуть цінну інформацію про шляхи комплектування бібліотеки, історію бібліотечного фонду, розповсюдження творів отців єзуїтів. 6. Книжки зберегли на своїх форзацах давні сигнатури колегіумної бібліотеки, що дає уявлення про організацію бібліотечного фонду.

Подальший пошук документальних матеріалів в архівах України, Польщі, Білорусі, виявлення стародруків досліджуваних книгозбірень у фондах сучасних бібліотек, архівів і музеїв може принести плідні результати для майбутніх наукових досліджень монастирських бібліотек. Колегіумні бібліотеки як книгозбірні навчальних закладів за змістом своїх фондів є історико-культурними пам'ятками, що віддзеркалюють організацію навчального процесу в єзуїтських колегіумах і дають додатковий матеріал до історії освіти в Україні. Після закриття колегіумів у зв'язку з касацією Товариства Ісуса у 1773 р. їхні книжки надійшли до інших навчальних закладів різного рівня (повітові училища, Волинська гімназія, Волинська православна духовна семінарія, Луцько-Житомирська римо-католицька духовна семінарія, Київський університет св. Володимира), де мета і ступінь їхнього використання були різні. Реконструкція на документальній основі історії названих книгозбірень, хоча б часткова бібліографічна реконструкція їхніх фондів введе в науковий обіг новий фактографічний матеріал про розповсюдження творів членів Товариства Ісуса на етнічних українських землях, допоможе окреслити роль і місце цієї книжкової спадщини в історії української культури.

Список використаних джерел

1. Бібліотека Острозької академії // Острозька академія. XVI–XVII ст. : Енциклопед. вид. – Острог, 1997. – С. 21.
2. Гельсингфорский университет // Энциклопедический словарь. – СПб.: Изд. Ф. Брокгауз, И. Ефрон, 1895. – Т. 15. – С. 291–292.
3. Каталог інкунабул / уклад. Б. Зданевич. – К., 1974. – 248 с.: іл.
4. Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского НАН Украины / сост. М. А. Шамрай. – К., 1995. – 545 с.: ил.

5. Колегіум єзуїтів в Острозі // Острозька академія. XVI–XVII ст. : Енцикл. вид. – Острог, 1997. – С. 68.
6. *Левицький О.* Луцкая старина // Чтения в Историческом обществе Нестора летописца. – К., 1891. – Кн. 5. – С. 62–63.
7. *Мицук С. М.* Бібліотека Волинського краєзнавчого музею у Житомирі (1900–1932): походження, склад, доля : автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2003. – 16 с.
8. *Могитич Р.* Генеральний план розвитку Кременецько-Почаївського історико-культурного заповідника // Вісник / Укрзахідпроектреставрація. – Львів, 2005. – № 5. – С. 177.
9. *Сотницько П. А.* К истории библиотеки Острожской школы // Федоровские чтения. 1981. – Москва, 1985. – С. 148–149.
10. *Шамрай М. А.* Альдини в бібліотеках України : Каталог. – К., 2008. – 141 с. : іл.
11. *Шемета Ю.* Суперекслібрис Анни-Алоїзи Острозької у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 10. – С. 157–171.
12. Allgemeines lexicon der Bilden den Künstler von der Antile bis zur Gegenwart... / U. Thieme und F. Becker. – Leipzig, 1921. – Т. 14. – С. 228.
13. *Chwalewik Ed.* Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje. Muzea i inny zbiory pamiątek przeszłości w Ojczyźnie i na Obczyźnie. – Warszawa ; Kraków, 1926. – Т. 1. – С. 443–444.
14. Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy. 1564–1995 / układ. ks. L. Grzebień. – Kraków, 1996. – 882 s.
15. Łuck // Słownik geograficzny królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1885. – Т. 5. – С. 779–792.
16. Owsiany // *Niesiecki K.* Herbarz polski / K. Niesiecki ; wyd. przez J. N. Bobrowicza. – W Lipsku, 1841. – Т. 7. – С. 211–212.
17. Sieniuta // *Niesiecki K.* Herbarz polski / K. Niesiecki ; wyd. przez J. N. Bobrowicza. – W Lipsku, 1841. – Т. 8. – С. 361–363.
18. Słuszka // *Niesiecki K.* Herbarz polski / K. Niesiecki ; wyd. Przez J. N. Bobrowicz. W Lipsku, 1842. – Т. 8. – С. 413–416.
19. *Stecki T. J.* Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym / T. J. Stecki. – Lwów, 1864. – Т. 1. – XII, 365, [3] s.
20. Tyszka // *Niesiecki K.* Herbarz polski / K. Niesiecki ; wyd. przez J. N. Bobrowicza. – W Lipsku, 1842. – Т. 9. – С. 173.
21. *Wieczorkowski Michał Ignacy* // Encyklopedia powszechna. – Warszawa, 1867. – Т. 26. – С. 866.

I. Tsiborovska-Rymarovich

The old printed books from the Jesuit College Libraries of Lutsk diocese in XVII–XVIII centuries in the fonds of V. Vernadsky National Library of Ukraine: the historical destiny, the ways of entrance and the cultural significance

The article covers the historical and bibliological aspects pertaining to the libraries of four Jesuit Colleges which existed on the territory of the Lutsk diocese in XVII–XVIII

centuries – Lutsk Jesuit College (1608–1773), Ostroh Jesuit College (1624–1773), Berestia Jesuit College (1633–1773) and Kremenets Jesuit College (1702–1773). The Libraries' stocks encompassed books on church history and law, collections of the sermons and panegyrics, Marian editions, books on the history, activities and rules of the Society of Jesus, literature on medicine, geography and astronomy, grammar books of Latin, Greek, French and Polish languages, works of ancient writers and philosophers. Editions from the printing houses of Austria, Belgium, France, Germany, Italy, Netherlands, Switzerland were represented in the Libraries' stocks. A group of marginal notes from the libraries' copies, which play a distinctive role for the research into the history of libraries, are elucidated in the publication.

Key words: the Society of Jesus, Berestia Jesuit College library, Kremenets Jesuit College library, Lutsk Jesuit College library, Ostroh Jesuit College library, Lutsk diocese, historical library science.

И. О. Циборовская-Римарович

Старопечатные книги библиотек иезуитских коллегий Луцкой диоцезии 17–18 вв. в фондах Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского: исторические судьбы, пути поступления, историко-культурное значение

В статье представлена историко-книговедческая характеристика библиотек четырёх иезуитских коллегий, которые действовали на территории Луцкой диоцезии в 17–18 вв. – Луцкого коллегия (1608–1773), Острожского коллегия (1624–1773), Брестского коллегия (1633–1773) и Кременецкого коллегия (1702–1773). Фонды этих библиотек включали книги по церковной истории и праву, собрания проповедей и панегириков, издания, связанные с культом Девы Марии, книги по истории Ордена иезуитов, публикации, по которым регламентировалась деятельность Ордена, литературу по медицине, географии, астрономии, учебники латинского, греческого, французского, польского языков, произведения античных писателей и философов. В фондах библиотек были представлены издания типографий Австрии, Бельгии, Франции, Германии, Италии, Голландии, Швейцарии. В публикации дан источниковедческий анализ маргинальных записей библиотечных экземпляров, которые играют важную роль при реконструкции истории библиотек и библиотечных собраний.

Ключевые слова: Общество Иисуса, библиотека Брестского иезуитского коллегия, библиотека Кременецкого иезуитского коллегия, библиотека Луцкого иезуитского коллегия, библиотека Острожского иезуитского коллегия, Луцкая диоцезия, историческое библиотековедение.